

ARVOSTELUT RECENSIONER

TOMMI DUNDERLIN

Maailmanlopun poetiikka nykykirjallisuudessa

Mikko Mäntyniemi 2021: Poetics of the End: Time, Space and Vision in Contemporary Apocalyptic Narratives. Tampere University Dissertations 530. Tampere: Tampere University. 267 s.

KENT. Ah, tääkö kaiken loppu?
EDGAR. Sen kauhun kuva?
ALBANY. Häviö ja hukka?
(William Shakespeare, *Kuningas Lear*, suom. Yrjö Jylhä, 1956)

Viimeistään kuluvan vuosikymmenen tapahtumat ovat saattaneet Suomessakin herättää monet ajattelemaan, miten maailma on hämmästyttävän suurien kriisien äärellä. Kuinka kauan ihmiskunta kestää? Onko tämä lopun alkua? Kirjallisuudentutkija Frank Kermode (1919–2010) toisaalta argumentoi jo vuonna 1967 julkaistussa teoksessaan *The Sense of an Ending*, että lähestyvän lopun kuvittelemine on ollut ihmisille tyypillinen tapa hahmottaa todellisuutta läpi historian. Apokalypsi kiehtoo, sillä se jäsentää aikaa.

Ajan jäsentäminen on keskiössä Mikko Mäntyniemen tuoreessa monografiaväitöskirjassa, jossa tutkija tarkastelee paitsi ajan myös tilan ja näyn (”vision”) rakenteita ja representaatioita 2000-luvun englanninkielisessä apokalyptisessa kertomakirjallisuudessa. Miten aikaa kuvataan lajityypin kertomuksissa? Millainen on puolestaan apokalyptinen tila? Millaisen kuvan maailmasta kertomukset välittävät lukijalle? *Poetics of the End: Time, space and vision in contemporary apocalyptic narratives* osoittaa vankkaa perehtyneisyyttä sekä lajityypin teoksiin että kirjallisuudentutkimuksen ja filosofian käsitteistöihin, joiden avulla teoksia analysoidaan. Käsitteistössä painottuu narratologia eli kertomusteoria sekä ranskalaisfilosofi Gilles Deleuzen (1925–1995) ajattelu. Menetelmällisesti väitöskirja edustaa tieteenalan perinteistä hermeneuttista tulkintaa, jossa lähilukemisella on keskeinen sija.

Tarkasteltaviin ydinteoksiin kuuluvat James Van Peltin *Summer of the Apocalypse* (2006), Claire Vaye Watkinsin *Gold Fame Citrus* (2015) sekä Emily St. John Mandelin *Station Eleven* (2014). Van Peltin ja Watkinsin romaanit edustavat vähemmän tunnettua ja tutkittua apokalyptista kau-

nokirjallisuutta; St. John Mandelin romaani on puolestaan poikunut jo paljon keskustelua myös tieteen ulkopuolella. Sitä on vauhdittanut koronapandemia, joka aiheena tangeeraa hyvin läheisesti romaanissa kuvatun pandemian kanssa, sekä HBO Maxilla taannoin nähty minisarja-adaptaatio.

Pääteosten ohella Mäntyniemi hyödyntää tarpeen tullen laajaa tuntemustaan muista apokalyptisista kertomuksista 1800-luvulta uudelle vuosituhannelle saakka. Taustakorpuksen vanhempaa kerrosta edustavat muun muassa Mary Shelley'n *The Last Man* (1826) ja H. G. Wellsin *The War of the Worlds* (1898). Uudemmassa kaunokirjallisuudesta useampia viittauksia saavat esimerkiksi Stephen Kingin *The Stand* (1978), joka tavataan Van Peltin romaanin tarinamaailmassakin, J. G. Ballardin *The Drowned World* (1992) sekä Margaret Atwoodin *Oryx and Crake* (2003). Nämä ja muut taustateokset – unohtamatta tietenkään Uuden testamentin Ilmestyskirjaa – muodostavat ajoittaisen vertailukohtan Van Peltin, Watkinsin ja St. John Mandelin romaaneille, jolloin niiden erityispiirteet tulevat paremmin esille.

Ensimmäiseksi käsitellään ajan ilmentymiä Van Peltin romaanin kautta. Väitöskirjan yksi olennaisimmista argumenteista liittyy ajallisuuteen, joten aiheeseen paneutuvat käsittelyluvut ovat luonnollisesti kärjessä. Mäntyniemi näkee, ettei apokalypsi ole yksittäinen rajattavissa oleva mullistava tapahtuma, jonka jälkeiseen aikaan moni niin sanottu jälkiapokalyptinen (*post-apocalyptic*) fiktio sijoittuu, vaan apokalyptinen kertomus pitää sisällään sekä menneisyyden että tulevaisuuden, ja niinpä jälkiapokalyptinen fiktio on tarkemmin ilmaistuna apokalyptista fiktiota (s. 42). Jokin suunnaton katastrofi kuitenkin aina tapahtuu lajityypin kertomuksissa, ja mikäli tästä erottelusta halutaan puhua, Mäntyniemi suosii käsitteitä ”katastrofia edeltävä”, *pre-catastrophic*, ja ”katastrofinjälkeinen”, *post-catastrophic* (s. 42–43). Apokalypsi sen sijaan kulkee mukana kerronnan alusta loppuun.

Summer of the Apocalypse -romaanin kerrontatasoja valotetaan hyödyntämällä muun muassa venäläisen formalismin klassista mutta edelleen pätevää *fabula*- ja *sjuzhet* -erottelua eli tarina-aineksen kronologisen järjestyksen ja sen kerronnallisen muovauksen kriittistä eroa. Käsittelylukujen suurin teoreettinen anti löytyy kuitenkin Mäntyniemen tavasta soveltaa Deleuzen laskoksen (ransk. *pli*, engl. *fold*) käsitettä apokalyptisen kerronnan ratkaisuihin – siitäkin huolimatta, että Deleuzen ajattelu on hitaasti avautuvaa. Laskos auttaa hahmottamaan apokalyptisten kertomusten ajallista kerrostuneisuutta.

Laskostakin kiinnostavampana pidän Deleuzen tilallisen jäsentelyn konsepteja, joita Mäntyniemi hyödyntää seuraavissa käsittelyluvuissaan tarkastellessaan Watkinsin romaania *Gold Fame Citrus*. Tarinamaailman dyynimeri voidaan Mäntyniemen mukaan nähdä deleuzelaisen sileän (ransk. *lisse*, engl. *smooth*) ja uurteisen (ransk. *strié*, engl. *striated*) tilan yhdistelmänä, ja tällä päätelmällä Mäntyniemi ansiokkaasti välttää binäärisen luokittelun sudenkuoppia (s. 183–184). Termeillä viitataan liikkumisen muotoihin tilassa: sileä tila mahdollistaa vapaan ja luovan liikkeen siinä missä uurteinen tila on kontrolloitu ja siellä liikutaan rajatusti pisteestä A pisteeseen B. Dyynimeren tulkitseminen sileän ja uurteisen tilan yhdistelmänä resonoi väitöskirjan ajallisen analyysin kanssa, sillä molemmissa

tulkinnoissa vältetään rajuja kahtiajakoja. Muita hyödyllisiä käsitteitä, joita Mäntyniemi käyttää tilallisessa analyysissään, ovat esimerkiksi Jacques Derridan (1930–2004) ajatteluun pohjautuva hauntologia, jolla viitataan menneiden ja tulevien ilmiöiden tai asioiden kummitteluun nykyhetkessä, sekä Walter Benjaminin (1892–1940) ajatteluun usein yhdistetty fantasmagoria, joka puolestaan merkitsee yliluonnollisen todellisuustason havainnointia luonnollisessa tilassa. Erikoiselta vaikuttavat käsitteet taipuvat kohdeteosten tutkimiseen mainiosti, sillä apokalyptiset kertomukset liikkuvat alituisesti luonnollisen ja yliluonnollisen rajamailla.

St. John Mandelin romaanin käsittelyssä Mäntyniemi paneutuu etenkin apokalyptisten kertomusten tutkimusperinteeseen ja tarkastelee *Station Elevenin* tarjoamaa kuvaa tai näkyä maailmasta. Enemmän tapaus-tutkimuksen tyylisen luvun teoria-anti on vähemmän narratologinen ja filosofinen, mutta sen kontribuutio lajityypin tutkimukselle on ilmeinen. Luvussa käsitellään lukuisia romaanin piirteitä kuten intertekstuaalisia viittauksia, joista etenkin William Shakespearen näytelmät ovat tärkeitä kertomukselle. *Kuningas Lear* on olennainen interteksti romaanissa, ja sen analyysissä olisi kenties vielä voinut käsitellä näytelmän tulkintatraditiota, sillä nykyään sitä usein esitetään becketttiläisittäin apokalyptisessa hengessä. Romaanissa myös siteerataan Titania-keijukaiskuningattaren luonnonmullistuksia käsittelevää puhetta *Kesäyön unelmasta*, ja se olisi ollut herkullinen lisä Mäntyniemen analyysissä, mutta tila on ymmärrettävästi rajallinen eikä intertekstuaalisuus ole väitöskirjan ydinaiheita.

Poetics of the End paitsi rikastuttaa kotimaassa tehtävää kirjallisuudentutkimusta myös herättäneen huomiota kansainvälisesti. Angloamerikkalaisilla teosvalinnoilla onkin kenties helpompi saada näkyvyyttä tiedeyhteisössä, ja tutkimuksen aihe, maailmanlopun representaatiot, puhuttelee näinä aikoina meistä monia. Ajankohtaisuudestaan huolimatta väitöskirja ei ole lyhytkantoinen, minkä takaa maailmanlopun narratiivien nivominen historiaan aina Ilmestyskirjaan saakka. Analyysi on tasokasta, siinä uskalletaan argumentoida aiempaa tutkimusta vastaan (ks. esim. s. 77, 187, 238–239), ja tutkimuskysymyksiin löydetään vastauksia, jotka eivät ole yksinkertaistuksia. Onkin toivottavaa, että Mäntyniemen tutkimus vielä jonain päivänä tiivistyy julkaisuksi kansainvälisen kustantajan kautta.

Kirjoittaja

Tommi Dunderlin, FM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto,
tommi.dunderlin@helsinki.fi